

Identifying and Analyzing Factors Affecting Subjective Poverty in Iran

Ali Azin

Ph.D. Candidate in Economics,
University of Qom, Qom, Iran

Seyed Hadi Arabi *

Associate Professor, Department of
Economics, University of Qom, Qom,
Iran

Mohammad Hasan Maleki

Professor, Department of Management,
University of Qom, Qom, Iran

Abstract

The current study aimed to identify and analyze the factors influencing subjective poverty in Iran. As an applied research, it employed a mixed methods research design to address the topic. The theoretical population consisted of experts in the field of subjective poverty, and a judgmental sampling method was used. The data was collected through two questionnaires: an expert evaluation questionnaire and a prioritization questionnaire. In the first step, 36 factors were identified through a literature review and expert interviews. These factors were then screened using a questionnaire and the fuzzy Delphi method. Thirteen factors with a defuzzified value greater than 0.65 were selected for final prioritization. The selected factors were ranked using the measurement of alternatives and ranking according to the compromise solution (MARCOS) method and the prioritization questionnaires. According to the results of the Marcos method, the main factors influencing subjective poverty in Iran include personality traits, economic inequality, online social networks, social anomie, and unemployment. The findings suggest that personality traits such as self-esteem and hope for the future, along with factors like economic inequality and active engagement in online social networks, contribute significantly to subjective poverty in society.

* Corresponding Author: hadiarabi1340@gmail.com

How to Cite: Azin, A., Arabi, S.A. & Maleki, M.H. (2025). Identifying and Analyzing Factors Affecting Subjective Poverty in Iran. *Iranian Journal of Economic Research*, 30(103), 178-216.

1. Introduction

Poverty eradication is one of the most fundamental responsibilities of governments. Poverty is a multidimensional phenomenon that cannot be attributed solely to economic factors, nor are its consequences purely economic. It is thus essential to carry out a deeper examination into poverty. Poverty can generally be classified into three types: absolute poverty, relative poverty, and subjective poverty. Subjective poverty refers to one's internal perception and personal evaluation of their living conditions. A person experiencing subjective poverty may not necessarily suffer from absolute or relative poverty; they may have an adequate income yet still feel impoverished. In this respect, this study aimed to identify and analyze the most significant factors affecting subjective poverty in Iran.

2. Materials and Methods

As an applied inquiry, the present study relied on a post-positivist approach and a mixed methods research design. The orientation was predominantly quantitative in nature. Moreover, a survey method, as well as a library research, was used to collect the data. The factors influencing subjective poverty were first identified through a review of existing literature. Since certain factors specific to the Iranian context were not addressed in foreign studies, additional factors were identified through structured interviews with experts. The first questionnaire was an expert evaluation questionnaire designed to screen the factors influencing subjective poverty. For this purpose, the factor identification questionnaire was distributed to 15 experts in the field of poverty, selected through purposive sampling. These experts were faculty members from economics departments across Iran. In total, 36 factors were identified and categorized into four groups: economic, political, social, and individual factors. These factors were then screened using the Fuzzy Delphi method, resulting in the selection of 13 key factors by experts. In the final stage, the measurement of alternatives and ranking according to the compromise solution (MARCOS) method was employed to prioritize the identified 13 factors.

3. Results and Discussion

According to the results, personality factors were found to play a decisive role in shaping subjective poverty, encompassing individual characteristics such as contentment, envy, greed, self-confidence, motivation, hope for the future, and the ability to cope with challenges. Economic inequality emerged as the second most influential factor, indicating that disparities in income and wealth within society can

heighten feelings of despair and insecurity among individuals—even when their material living conditions are relatively favorable. Active engagement in online social networks was identified as the third most significant factor. This suggests that excessive use of social media can intensify perceptions of poverty due to the constant comparison of one's own life with the appearance of other lives. Social anomie, ranked fourth, refers to a lack of identity and belonging in society. Individuals who feel disconnected from their community, country, political or social groups, or even their family, tend to experience subjective poverty more acutely than others. Finally, unemployment, while commonly associated with objective poverty due to insufficient income, contributes to subjective poverty through the loss of self-worth and social value. Beyond financial hardship, unemployment fosters feelings of exclusion and diminished social participation, leading individuals to perceive themselves as poorer compared to their employed counterparts.

4. Conclusion

The final remarks and practical recommendations are as follows. Regarding personality factors, it is recommended to design a national program for enhancing psycho-economic resilience in cooperation with the Ministry of Education and the Ministry of Economic Affairs and Finance. This initiative should be aimed at increasing the psychological resilience of students. Additionally, an educational intervention should be developed in collaboration with the Psychology and Counseling Organization and the Ministry of Education to strengthen self-esteem, resilience, self-confidence, and hope for the future among the current generation of students. Furthermore, the Statistical Centre of Iran should develop national indices to measure the rate of subjective poverty across the country, with separate analyses for each province to guide targeted reduction strategies. In terms of economic inequality, reforms are needed to create a more equitable distribution of wealth. Under the supervision of the Ministry of Economic Affairs and Finance, the tax system should be revised to focus on wealth, capital gains, and vacant housing units, thereby reducing wealth concentration and lowering the Gini coefficient. Wage levels should be standardized across all executive, governmental, and public agencies, particularly for organizations such as the Ministry of Petroleum and its subsidiaries, and the National Iranian Copper Industries Company—which currently pay wages several times higher than other institutions like the Ministry of Education. In addition, ensuring transparency and equity in the allocation of bank loans is essential to reduce disparities between the general public and privileged groups, thereby diminishing the sense of

inequality. Concerning online social networks, it is recommended to develop a national media literacy framework led by the Ministry of Communications and Information Technology, the Ministry of Culture and Islamic Guidance, and the Ministry of Education, aimed at providing comprehensive media literacy education to students and the public. Supporting the development of local digital platforms can help reduce social comparison, while monitoring the psychological effects of social networks through the Ministry of Communications and Information Technology and the Psychology and Counseling Organization—with the publication of an annual report on digital mental health—can further mitigate the impact of social media on subjective poverty.

Keywords: Subjective Poverty, Poverty, Personality Factors, Economic Inequality, Fuzzy Delphi, MARCOS

JEL Classification: I31, I32

شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران

دانشجوی دکتری علوم اقتصادی، گروه اقتصاد اسلامی، دانشکده علوم اقتصادی و
اداری، دانشگاه قم، قم، ایران

علی آذین

دانشیار گروه اقتصاد اسلامی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه قم، قم، ایران

سیده‌ادی عربی

استاد گروه مدیریت، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه قم، قم، ایران

محمدحسن ملکی

چکیده

تحقیق حاضر به دنبال شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران است. تحقیق حاضر از نظر جهت‌گیری، کاربردی بوده و از حیث روش‌شناسی، کمی چندگانه است. جامعه نظری پژوهش، خبرگان بحث فقر ذهنی بوده و روش نمونه‌گیری، قضاوتی است. برای گردآوری داده‌ها از دو پرسشنامه خبره‌سنجی و اولویت‌سنجی استفاده شد. در گام اول، ۳۶ عامل از طریق مرور پیشینه و مصاحبه با خبرگان بدست آمد. این عوامل با به‌کارگیری توزیع پرسشنامه و روش دلفی فازی غربال شدند. ۱۳ عامل دارای عدد دیفازی بالاتر از ۰/۶۵ بودند و برای اولویت‌بندی نهایی انتخاب شدند. عوامل غربال شده با توزیع پرسشنامه‌های اولویت‌سنجی با روش مارکوس رتبه‌بندی شد. عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران براساس خروجی روش مارکوس عبارت بودند از: عوامل شخصیتی، نابرابری اقتصادی، شبکه‌های اجتماعی آنلاین، بی‌هویتی اجتماعی و بیکاری. یافته‌ها نشان می‌دهد عوامل شخصیتی مانند عزت نفس، امید به آینده در کنار عواملی دیگر مانند نابرابری‌های اقتصادی و حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی آنلاین می‌تواند بر فقر ذهنی جامعه تأثیرگذار باشد.

واژگان کلیدی: فقر ذهنی، انواع فقر، عوامل شخصیتی، نابرابری اقتصادی، دلفی فازی، مارکوس

طبقه‌بندی JEL: I31, I32

۱. مقدمه

فقر شاید در نگاه اول یک پدیده اقتصادی باشد اما بخاطر تبعات فرهنگی و اجتماعی گسترده آن مورد توجه رشته‌های دیگر علوم انسانی مانند جامعه‌شناسی و روانشناسی نیز قرار گرفته است. یکی از مهمترین اهداف دولت‌ها برطرف کردن فقر و رسیدن به راه‌های کاهش آن بوده است. گسترش فقر در یک کشور می‌تواند تبعات اجتماعی زیادی داشته باشد و سرمایه انسانی کشور را دچار رکود کند. امروزه با گسترش فضای مجازی و توسعه شبکه‌های اجتماعی و تفاوت در سبک زندگی، فقر تنها یک مسئله اقتصادی نیست؛ به این معنا که فقر تنها معلول عوامل اقتصادی نیست و عوامل دیگر نیز بر فقر اثر دارد. از طرف دیگر، پیامدها و تبعات فقر نیز تنها حیطه اقتصادی را در بر نمی‌گیرد. آنچه مسلم است پدیده فقر هم تبعات اجتماعی، فرهنگی و حتی امنیتی دارد و هم اجتماع، فرهنگ، فضای مجازی و سیاست در یک جامعه نیز بر فقر تأثیرگذار است. یعنی فقر نه خود صرفاً معلولی اقتصادی است و نه منحصراً علت برای پدیده‌های اقتصادی است. از این رو باید به مسئله فقر نگاهی جامع داشت تا بتوان ابعاد مختلف آن را بررسی کرد.

از نیمه دوم قرن بیستم توجه به بحث‌های رفاه ذهنی بیشتر مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفت و اقتصاددانان به دنبال پاسخ این سؤال بودند که آیا لزوماً افزایش درآمد ملی موجب افزایش نشاط و رفاه مردم می‌شود یا خیر؟ (Bray, et al., 2020).

یکی از دلایل اهمیت بررسی فقر ذهنی، تأثیرات گسترده آن بر عملکرد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع است. به عنوان مثال، فقر ذهنی می‌تواند منجر به کاهش انگیزه کاری، افزایش فساد اداری و مالی و حتی بروز ناامنی‌های اجتماعی شود. فقر ذهنی زیاد باعث مهاجرت نیروی کار در کشور می‌شود (Diallo, 2022). همچنین، این پدیده می‌تواند بر تصمیمات افراد در حوزه‌های مختلفی مانند مهاجرت، باروری و مشارکت اجتماعی تأثیر بگذارد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۸). فقر ذهنی بر عملکرد نیروی کار نیز تأثیر منفی دارد (حبیبی و همکاران، ۱۴۰۰). هرچه رفاه ذهنی جامعه کمتر باشد، نیروی کار انگیزه کمتری برای کار کردن دارد و فساد مالی بیشتر می‌شود. از بعد امنیتی هم فقر ذهنی می‌تواند منجر به اعتراض و اغتشاش و ناامنی در جامعه شود. علاوه بر این، مطالعات متعددی نشان داده‌اند که فقر ذهنی می‌تواند بر سلامت روان افراد تأثیر منفی بگذارد. به عنوان مثال، یکی از پژوهش‌ها

در چین نشان داد که فقر ذهنی تأثیر منفی قابل توجهی بر سلامت روان سالمندان دارد و سرمایه اجتماعی می‌تواند تا حدی نقش واسطه‌ای در این ارتباط ایفا کند (Li, et al., 2023). این یافته‌ها، لزوم توجه به ابعاد روانی فقر ذهنی را بیش‌ازپیش برجسته می‌کند و نشان می‌دهد که کاهش فقر ذهنی می‌تواند بهبود سلامت روان را نیز به دنبال داشته باشد. از این رو فقر ذهنی نیازمند بررسی بیشتر و کشف عوامل مؤثر بر آن می‌باشد.

در این میان، کشورهای در حال توسعه به دلیل شرایط خاص اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، بیشترین آسیب‌پذیری را در برابر فقر ذهنی تجربه می‌کنند. تحریم‌های بین‌المللی، نابرابری‌های اقتصادی و تأثیرات منفی شبکه‌های اجتماعی از جمله عواملی هستند که می‌توانند فقر ذهنی را در این کشورها تشدید کنند (Homonchuk, et al., 2024).

مسئله فقر در ایران همیشه مورد توجه دولت‌ها و حاکمیت بوده است و یکی از وظایف اصلی دولت‌ها در ایران برطرف کردن فقر است. با توجه به موقعیت خاص ایران در منطقه و فشار تحریم‌ها و در کنار آن جنگ رسانه‌ای شدید علیه جمهوری اسلامی ایران که توسط رسانه‌های معاند و شبکه‌های اجتماعی صورت می‌گیرد و همچنین، کم‌توجهی رسانه‌های داخلی در تولیدات محتوایی خود، مسئله فقر ذهنی در ایران یک مسئله جدی و روبه‌رشد است که باید عوامل آن بررسی و کشف شود تا از بروز تبعات متعدد آن به‌خصوص در مباحث امنیتی بتوان جلوگیری کرد.

این پژوهش با تمرکز بر فقر ذهنی در ایران که کمتر در کشورمان مورد بررسی قرار گرفته و با تمرکز بر استخراج تمامی عوامل، سعی کرده است نسبت به پژوهش‌هایی که تنها یک عامل را بر فقر ذهنی مورد بررسی قرار داده‌اند متمایز باشد. همچنین با روش‌های دلفی فازی^۱ و مارکوس^۲ نسبت به ارائه پیشنهادها و کاربردی سیاستی اقدامات لازم را انجام داده است.

در این پژوهش، در قسمت دوم مبانی نظری و پیشینه خارجی و داخلی آمده است. در قسمت سوم روش‌شناسی و متدولوژی پژوهش است که در مرحله اول، عوامل فقر ذهنی با تحلیل تم از پیشینه و مصاحبه استخراج شده، در مرحله دوم با غربال عوامل با روش دلفی فازی عوامل مهم استخراج شده و در مرحله سوم با روش مارکوس عوامل اولویت‌بندی شده

1. Fuzzy Delphi

2. Marcos

است. در قسمت چهارم یافته‌های پژوهش و در قسمت پنجم بحث، نتیجه‌گیری و محدودیت‌های پژوهش آمده است.

۲. مبانی نظری پژوهش

در مورد اقسام فقر با توجه به شاخص‌های مختلف، فقر به انواع مختلفی تقسیم می‌شود: فقر دائمی و موقت، فقر شهری و روستایی، فقر مطلق و نسبی، فقر عینی و ذهنی، فقر موردی و اجتماعی، فقر مادی و معنوی.

یکی از تقسیم‌های فقر، تقسیم فقر به عینی و ذهنی است. فقر عینی فقری است که به آن فقر درآمدی نیز می‌گویند و منشأ آن نیازهای عینی فرد برای ادامه زندگی است. این فقر عینی می‌تواند به دو نوع فقر مطلق^۱ و فقر نسبی^۲ تقسیم شود. فقر مطلق دلالت بر محرومیت و عدم توانایی مالی افراد برای ارضای نیازهای ضروری انسانها دارد که افراد با آنها زنده می‌مانند؛ گاهی زنده ماندن در یک دوره کوتاه مدت مدنظر است و گاهی یک دوره بلندمدت. از تعریفی که بر زنده ماندن در کوتاه مدت دلالت دارد، با فقر مطلق و از تعریفی که بر زنده ماندن در بلندمدت دارد، با فقر معیشتی^۳ یاد شده است (Łuczak & Kalinowski, 2022). در فقر مطلق شخص قادر به تأمین نیازهای ضروری زندگی نیست. تعابیر خط فقری که در اخبار به آن اشاره می‌شود به این نوع فقر اشاره دارد. در حقیقت فقر مطلق معمولاً در زمینه فقر شدید در کشورهای در حال توسعه مورد بحث قرار می‌گیرد (Łuczak & Kalinowski, 2022). قسم دوم فقر عینی، فقر نسبی است. فقر نسبی دلالت بر محرومیت و عدم توانایی مالی افراد نسبت به دیگر افراد جامعه دارد که آنها را از مشارکت و زندگی فرهنگی جامعه کنار می‌گذارد. بر مبنای فقر نسبی، بدوی‌ترین مردم دنیا که دارایی اندکی دارند، نیز ممکن است فقیر نباشند زیرا وقتی آنها را با اکثریت افراد آن جامعه مقایسه می‌کنیم، تفاوت زیادی به لحاظ امکانات و معیشت بین آنها نمی‌بینیم. فقر نسبی زمانی برطرف می‌شود که توزیع درآمد بین افراد برابر شود ولو اینکه افراد جامعه از سوء تغذیه رنج ببرند. در حقیقت فقر نسبی به حالتی اطلاق می‌شود که در آن درآمد یک فرد یا خانواده می‌تواند نیازهای اساسی بقا را تحت شرایط اقتصادی و اجتماعی خاص حفظ کند اما

1. Absolute Poverty
2. Relative Poverty
3. Subsistence Poverty

نمی‌تواند نیازهای زندگی با کیفیت بالاتر را در مقایسه با دیگران برآورده کند (Lee & Zhang, 2022).

فقر نسبی حالتی از بقای دشوار است که توصیف می‌کند که مواد، مهارت‌ها و آموزش مورد نیاز افراد کمتر از سطح متوسط اجتماعی است و بنابراین آنها توانایی گسترش بازتولید اجتماعی را ندارند (Zulkifli & Abidin, 2023). در فقر نسبی شخص نیازهای ضروری زندگی‌اش تأمین شده است اما نسبت به سایر افراد جامعه از وضعیت نسبی پایین‌تری برخوردار است لذا خط فقر نسبی بالاتر از خط فقر مطلق است و شرایط جامعه نیز بر این فقر تأثیرگذار است و این نوع فقر ارتباط مستقیمی با نحوه توزیع درآمد در کشور دارد. اگر چه فقر نسبی مفهومی مرتبط با فقر مطلق است اما آنچه مردم قبلاً آن را فقر می‌نامیدند عمدتاً به فقر مطلق اشاره دارد که به معنای درآمد کمتر از حداقل استاندارد بقا برای حفظ فعالیت‌های بدنی است. بنابراین، فقر مطلق را فقر معیشتی نیز می‌نامند (Tang, et al., 2023). تفاوت فقر مطلق و نسبی در این است که فقر نسبی در مقایسه با جایگاه افراد دیگر در اقتصاد تعریف شده است. بنابراین شخص می‌تواند به معنای نسبی فقیر باشد حتی اگر به معنای مطلق فقیر نباشد. گاهی اوقات فقر نسبی به عنوان پدیده‌ای در جوامعی دیده می‌شود که در آن‌ها مشکل حادی با فقر مطلق وجود ندارد بنابراین از نظر اجتماعی و اخلاقی مشکل کمتری دارد. به طور معمول، فقر نسبی به عنوان یک شکست توزیع عدالت تلقی می‌شود درحالی‌که فقر مطلق به عنوان عدم رعایت الزامات کرامت اولیه انسان‌ها یا حتی عدم رعایت حقوق بشر تلقی می‌شود. بنابراین هر دو فقر نسبی و فقر مطلق به مسائل عدالت جهانی اما در دو سطح متفاوت مرتبط هستند (Samiyeva, 2022). اما فقر ذهنی^۱ فقری است که شخص خودش را فقیر می‌داند هرچند نیازهای ضروری زندگی‌اش تأمین شده است و حتی نسبت به جامعه نیز از وضعیت زندگی بهتری برخوردار باشد. از این رو فقر ذهنی یعنی احساس فقر و احساس نارضایتی شخص از زندگی. در این حالت فقر یک مفهوم چندبعدی است که گستره وسیع‌تری نسبت به اندازه‌گیری‌های پولی، درآمد و هزینه دارد (Chen, 2020). طبق این تعریف، فقر مؤلفه‌های روانی نیز دارد یعنی برخی افراد با معیارهای عینی به عنوان فقیر

طبقه‌بندی می‌شوند و ممکن است خود را فقیر نیز تشخیص دهند اما برخی افراد که احساس فقر می‌کنند با معیار عینی به عنوان غیرفقیر طبقه‌بندی می‌شوند (Nandori, 2024).

در حقیقت فقر ذهنی یک احساس درونی و حسی است که شخص از آنالیز وضعیت خود دارد و این حس منعکس‌کننده ابعاد بسیاری از استانداردهای زندگی خانوار است که ممکن است با درآمد فعلی یا مخارج قابل درک نباشد. شخص در ارزیابی وضعیت اقتصادی خود از نگاه فقر ذهنی، نه تنها مخارج یا درآمد فعلی بلکه درآمد گذشته، تعهدات و فرصت‌های آینده، وضعیت شغلی، آموزش و سلامت، دسترسی به مسکن و خدمات اولیه، ثبات سیاسی و اقتصادی، وضعیت خانوادگی، نارضایتی‌های اجتماعی، امنیت، امید به آینده و عوامل دیگری را نیز در نظر می‌گیرد که به طور مداوم بر فقر ذهنی تأثیر می‌گذارند (Zulkifli & Abidin, 2023).

فقر ذهنی چون به نوعی درک فرد از وضعیت مالی و مادی خود است، هم احساسات فردی بر آن اثر می‌گذارد هم اتفاقات پیرامون انسان، از این رو عوامل محیطی، رسانه‌ها، شبکه‌های اجتماعی و عوامل دیگر بر فقر ذهنی اثر دارند (Babjáčová, et al., 2021). به عبارت دیگر می‌توان گفت فقر ذهنی یک برداشت ذهنی است و فرد تا زمانی که احساس فقر نکند فقیر نیست. به تعریف دیگر، فقر ذهنی عبارت است از، برداشت ذهنی هر فرد از وضعیت خود در رابطه با فقر، هرچند که تبلور عینی فقر در جامعه نباشد یعنی هر شخص در ذهن خود متناسب با جایگاه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خویش یک سری نیازهایی را ضروری دانسته و ارضای آنها را طلب می‌کند و اگر آن نیازها که وی ضروری قلمداد می‌کند برآورده نشود، فرد خود را فقیر می‌داند. کسانی که معتقد به فقر ذهنی می‌باشند، رفتار مصرف‌کنندگان را عقلایی می‌دانند و اینکه آنها خود بهترین راهنما در تعیین نیازهای اساسی خویشند و با این معیار، طبقاتی از یک جامعه با نداشتن خوراک، لباس و اولین ضروریات، خود را فقیر می‌بینند و طبقات دیگری که این مقدار برای آنها فراهم است، عدم دسترسی به برخی کالاهای دیگر را برای خود فقر به حساب می‌آورند، در نتیجه سطح خط فقر خود را بالاتر از دسته اول می‌بینند و به همین ترتیب طبقات مختلف، ذهنیت متفاوتی از فقر خواهند داشت (Chang, et al., 2020).

آمارتیا سن^۱ (۲۰۱۴) برنده جایزه نوبل اقتصاد، یکی از پایه‌گذاران نظریه‌های فقر ذهنی بود. وی در نظریه خود با عنوان «قدرت عملکردی^۲» فقر را تنها به‌عنوان کمبود درآمد تعریف نمی‌کند بلکه آن را به‌عنوان عدم دسترسی به فرصت‌ها و قابلیت‌های لازم برای داشتن یک زندگی معنادار و آزاد تعریف می‌کند. از دیدگاه او، فقر ذهنی نیز می‌تواند به‌عنوان احساس عدم توانایی در دستیابی به اهداف و ارزش‌های شخصی تعریف شود.

هربرت سایمون^۳ (۱۹۵۷) نیز از برندگان جایزه نوبل اقتصاد در نظریه «رضایت‌بخشی^۴» خود بیان می‌کند که افراد به دنبال دستیابی به حداقل سطحی از رضایت هستند و این موضوع می‌تواند توضیح دهد که چرا افراد در شرایط مشابه، احساس فقر ذهنی متفاوتی دارند. به‌عنوان مثال، یک فرد در یک جامعه توسعه‌یافته ممکن است با وجود داشتن درآمد مناسب، به دلیل مقایسه خود با دیگران، احساس فقر ذهنی کند و از طرف دیگر، یک فرد در یک جامعه کمتر توسعه‌یافته ممکن است با وجود درآمد پایین‌تر، به دلیل داشتن انتظارات ذهنی پایین‌تر، احساس فقر ذهنی کمتری داشته باشد.

با توجه به تعاریف گفته شده، چون این نوع فقر به‌شدت به محیط و احساس هر شخص وابسته است و همیشه با شرایط مادی مطابقت ندارد و عواملی که موجب فقر ذهنی می‌شوند ساختاری هستند و همه زیرگروه‌های سنی و درآمدی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، از این‌رو کشف عوامل مؤثر بر آن می‌تواند منجر به پیشنهادات مختلف سیاستی در جهت رفع فقر ذهنی شود تا از تبعات و پیامدهای آن جلوگیری شود (Homonchuk, 2024).

باید به این نکته توجه داشت که فقر ذهنی تنها معلول عوامل اقتصادی نیست بلکه عوامل متعدد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و روانی نیز بر آن اثر دارند. از طرف دیگر، تبعات فقر ذهنی هم منحصر در تبعات اقتصادی نیست بلکه هم تبعاتی در بعد فرهنگی و اجتماعی دارد و هم تبعاتی در بعد امنیتی و اقتصادی. از منظر اجتماعی فقر ذهنی می‌تواند ناامنی پایدار ایجاد کند. (Duvoux & Papuchon, 2019).

این پژوهش می‌خواهد عوامل فقر ذهنی در ایران را استخراج کند و با توجه به اینکه عوامل اقتصادی، فرهنگی، اعتقادی، سیاسی و اخلاقی با فقر ذهنی ارتباط دارد باید نگاه

1. Sen, A.
2. Capability Approach
3. Simon, H.A.
4. Satisfaction Theory

کامل تری نسبت به فقر ذهنی صورت بگیرد و عوامل آن استخراج و اولویت بندی شوند. از طرف دیگر، چون فقر ذهنی یک مسئله روانی است که به شدت به محیط و فرهنگ همان کشور وابسته است از این رو نمی توان عوامل فقر ذهنی در سایر کشورها را نسبت به کشور ایران تعمیم داد و باید این بررسی به صورت مجزا در ایران صورت گیرد. به عنوان مثال در شرایط بحران های ارزی و شرایط نوسانات تورمی و افزایش قیمت مسکن و طلا، آنچه در تحلیل ها و اخبار شبکه های اجتماعی مطرح می شود احساس بیشتر فقر است و این اخبار موجب ایجاد ناامیدی و بی انگیزگی در مردم می شود. در این راستا، شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر فقر ذهنی می تواند به عنوان یک راهبرد کلیدی در جهت کاهش این پدیده و پیشگیری از تبعات منفی آن عمل کند.

این پژوهش با هدف شناسایی و اولویت بندی عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران انجام شده است. با توجه به اینکه فقر ذهنی به شدت تحت تأثیر عوامل محیطی، فرهنگی و اجتماعی قرار دارد لذا لزوم بررسی این موضوع در قالب یک مطالعه محلی و با توجه به شرایط خاص ایران ضروری به نظر می رسد.

۳. پیشینه پژوهش

با توجه به اینکه پژوهش حاضر به دنبال شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران است باید عوامل را ابتدا به صورت کتابخانه ای و مروری از مقالات خارجی و داخلی در این زمینه استخراج کرد. چون این پژوهش مربوط به کشور ایران است و ممکن است در مقالات خارجی به تعدادی از عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران اشاره ای نشده باشد و همچنین در این زمینه نیز پژوهش جامعی در ایران کار نشده و خلأ پژوهشی وجود دارد، بعد از استخراج عوامل از مقالات، با مصاحبه ساختاریافته تعداد ۱۰ عامل به عوامل استخراج شده از مقالات اضافه گردید تا بتوان مرحله غربالگری دلفی فازی را با ۳۶ عامل آغاز کرد. در حقیقت این ۳۶ عامل، عواملی هستند که تعداد ۲۶ مورد آنها از مرور مقالات و تعداد ۱۰ مورد از مصاحبه ساختاریافته با خبرگان استخراج شده تا بتوان مرحله غربالگری دلفی فازی را با این عوامل انجام داد.

۳-۱. پیشینه خارجی

جهت غربالگری دلفی فازی نیاز به استخراج عوامل مؤثر بر فقر ذهنی داریم و برای این منظور مقالات فقر ذهنی را مورد بررسی قرار داده تا بتوان عوامل را استخراج کرد. ابتدا پژوهش‌های مورد نظر بررسی و سپس دسته‌بندی شدند.

تحقیقات و پژوهش‌ها در زمینه فقر ذهنی به سه دسته تقسیم می‌شود:

(۱) دسته اول: به بررسی متفاوت بودن خط فقر عینی و ذهنی و میزان تفاوت آن

می‌پردازد که این دسته از پژوهش‌ها به موضوع مورد بحث مقاله ارتباط کمتری

دارد. هرچند در این دسته از پژوهش‌ها، هدف استخراج عوامل مؤثر بر فقر ذهنی

نبوده اما به برخی عوامل مؤثر بر فقر ذهنی اشاره داشته است. از این رو با مطالعه این

پژوهش‌ها تعدادی از عوامل مؤثر برای مرحله غربالگری استخراج گردید:

— پوزل و رگان^۱ (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان «فقر عینی و فقر ذهنی و مقایسه نرخ

فقر عینی و ذهنی در آفریقای جنوبی» با روش پرسشنامه‌ای به این نتیجه رسیدند که

شاخص‌های فقر عینی نمی‌تواند فقر ذهنی را نشان دهند.

— استرشیوسنر^۲ (۲۰۱۱) در مقاله‌ای با عنوان «فقر ذهنی و ارتباطش با مفاهیم فقر عینی

در مجارستان» با روش جمع‌آوری داده سیستماتیک به این نتیجه رسیده است که

فقر ذهنی یک مفهوم چندبعدی است و سطح درآمد پایین، تباررومی، برخورداری

از حمایت‌های اجتماعی و بیکاری مواردی هستند که بیشترین ارتباط را با فقر ذهنی

دارند. همچنین مطالعات نشان می‌دهد کاهش فقر مطلق افراد ممکن است برای

کاهش فقر ذهنی کافی نباشد چون فقر ذهنی با فقر نسبی هم ارتباط دارد.

(۲) دسته دوم: به بررسی تأثیر یک عامل خاص در میزان فقر ذهنی می‌پردازد بدین

منظور در این پژوهش این مقالات مورد بررسی قرار گرفت و عواملی که در این

مقالات به آن اشاره شده بود برای غربالگری استخراج شد که تعدادی از موارد

پیشینه در این زمینه به شرح زیر می‌باشند:

1. Posel, D. & Rogan, M.

2. Siposné, E.

- گراس مانوس و ماساروی^۱ (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان «ارتباط محرومیت مادی و فقر ذهنی با حس خوشبختی در کودکان: دینداری به عنوان عامل حفاظتی» با روش پرسشنامه‌ای به این نتایج رسیدند که دینداری یک نقش حفاظتی در این ارتباط دارد و در کودکان با عقاید مذهبی قوی‌تر، ارتباط محرومیت مادی و فقر ذهنی با حس خوشبختی ضعیف‌تر است اما اعمال مذهبی نقش تعدیل‌کننده معناداری بر ارتباط بین خوشبختی مادی و حس خوشبختی نداشتند که نشان می‌دهد دینداری در بین کودکان و بزرگسالان نمود متفاوتی دارد.
- آچدوت و همکاران^۲ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان «فقر ذهنی، شاخص‌های محرومیت مادی و فشار روانی در بین افراد جوان: نقش واسطه‌گر سرمایه اجتماعی و استفاده از شبکه‌های اجتماعی آنلاین» در اسرائیل با روش معادلات ساختاری به این نتیجه رسیدند که فقر ذهنی و محرومیت مادی پیش‌بینی‌کننده‌های قوی فشار روانی بودند و استفاده از شبکه‌های اجتماعی آنلاین می‌تواند فقر ذهنی را گسترش دهد و سرمایه اجتماعی غیررسمی اثرات منفی فقر ذهنی را کم می‌کند درحالی‌که استفاده از شبکه‌های اجتماعی آنلاین فقر ذهنی را افزایش می‌دهد.
- چان و وانگ^۳ (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر درآمد، محرومیت و طرد اجتماعی بر فقر ذهنی یک معادله ساختاری از فقر چندبعدی در هنگ کنگ» با روش معادلات ساختاری جهت مطالعه ارتباط خطی بین ابعاد پولی، مادی، اجتماعی و ذهنی فقر که محرومیت و طرد اجتماعی متغیر واسطه‌ای و تعدیل‌گر بودند به این نتیجه رسیدند که تأثیر درآمد بر فقر ذهنی تا حدودی توسط ابعاد مادی و اجتماعی فقر تعدیل می‌شود.
- بتریس گارسیا و ماریا کارمن^۴ (۲۰۱۹) در مقاله‌ای به عنوان «اندازه‌گیری و موضع‌یابی تعیین محل فقر ذهنی در اسپانیا» با روش پرسشنامه‌ای به این نتیجه رسیدند که هرچه خانوارها در مناطق پرتراکم جمعیتی زندگی کنند میزان فقر

1. Gross-Manos, D. & Massarwi, A.A.

2. Achdut, N., et al.

3. Chan, S.M. & Wong, H.

4. Garcia, B. & Carmen, M.

ذهنی در آن‌ها کمتر است. این نتایج نشان‌دهنده یک ارتباط معکوس بین درصد فقر و تراکم جمعیت مرکزی که خانوار به آن تعلق دارد وجود دارد و همچنین فقر ذهنی وابسته به چرخه اقتصادی نیست و غیرادواری است.

- یانهانگ لی و همکاران^۱ (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر فقر ذهنی بر سلامت روانی سالمندان در چین: نقش واسطه‌ای سرمایه اجتماعی» با روش پرسشنامه‌ای به این نتایج رسیدند که فقر ذهنی تأثیر منفی قابل توجهی بر سلامت روان دارد و سرمایه اجتماعی تا حدی واسطه ارتباط بین فقر ذهنی و سلامت روان است.
- هررا و همکاران^۲ (۲۰۰۶) در مقاله‌ای با عنوان «عوامل تعیین‌کننده فقر ذهنی: مطالعه مقایسه‌ای بین ماداگاسکار و پرو» به این نتایج رسیدند: سطح درآمد، اثر مثبت معناداری بر حس خوشبختی دارد و مشارکت اجتماعی تأثیر مثبتی بر عدم فقر ذهنی دارد. در ماداگاسکار در خانواده‌هایی که حداقل یک عضو آن متعلق به یک گروه مذهبی است فقر ذهنی در آن خانواده کمتر است. در پرو شرکت در انتخابات محلی تأثیر مثبتی بر عدم فقر ذهنی دارد که نشان می‌دهد خوشبختی حاصل از مشارکت سیاسی حتی هزینه‌های مشارکت در امور سیاسی را جبران می‌کند. متوسط سطح درآمد مکان زندگی اثر مثبت معناداری بر فقر ذهنی در ماداگاسکار و پرو داشت به‌طوری‌که در ماداگاسکار خانواده‌هایی که در محلی زندگی می‌کنند که سطح درآمد مردم آن محل از درآمد آنها بیشتر است احساس ناامیدی و فقر ذهنی بیشتری دارند. علاوه بر متوسط درآمد در مکان زندگی، سطح نابرابری‌های اجتماعی در مکان زندگی تأثیر معناداری بر فقر ذهنی دارد.
- (۳) دسته سوم: عوامل مؤثر بر فقر ذهنی بررسی شده است. درواقع در پژوهش‌های این دسته غالباً چند عامل از عوامل مؤثر بر فقر ذهنی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است که در این پژوهش، از این مقالات هم عوامل استخراج گردید که تعدادی از این پژوهش‌ها عبارتند از:

1. Li, Y., et al.

2. Herrera, J., et al.

- وانگ و همکاران^۱ (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان «فقر و فقر ذهنی در روستاهای چین» با روش پرسشنامه‌ای به این نتیجه رسیدند که فقر ذهنی در روستاهای چین از فقر عینی بالاتر است و ۲۹ درصد روستاییان چین درحالی که فقر عینی ندارند فقر ذهنی دارند و چون خط فقر عینی نمی‌تواند به‌طور کامل فقر ذهنی را نشان دهد بنابراین کاهش احساس فقر ذهنی باید به‌عنوان یک سیاست در چین مورد توجه قرار گیرد. در این مقاله دو عامل مخارج پزشکی و مخارج تحصیلی به‌عنوان مهمترین نقش در فقر ذهنی در روستاهای چین معرفی شدند.
- محمود و همکاران^۲ (۲۰۱۹) در مقاله‌ای با عنوان «آیا فقرا واقعاً احساس فقر می‌کنند؟ مقایسه فقر عینی با ذهنی در پاکستان» با روش پرسشنامه‌ای به این نتیجه رسیدند که عوامل تعیین‌کننده فقر ذهنی به مصرف خانگی محدود نیستند و شامل اندازه خانوار، ساختار جمعیتی خانوار، مالکیت زمین کشاورزی، امکانات بهداشتی، امنیت فیزیکی و غذایی و سطح تحصیلات می‌باشد.
- بالدینی و همکاران^۳ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان «کیفیت دولت و فقر ذهنی در اروپا» با روش تحلیل داده‌ها به این نتیجه رسیدند حکومت خوب، هم در کل جمعیت و هم در بین خانوارهای فقیر به‌طور معناداری احتمال فقر ذهنی را کاهش می‌دهد و هرچه کیفیت دولت‌ها و خدمات عمومی بالاتر باشد میزان فقر ذهنی در جامعه کمتر است.
- باتلر^۴ (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان «چه چیزی فقر ذهنی را تعیین می‌کند؟» با روش اقتصادسنجی و با بررسی کشورهای اتحادیه اروپا به این نتیجه رسید که هرچه سطح رفاه کشوری بالاتر باشد میزان فقر نسبی و فقر ذهنی تفاوت کمتری دارند و هرچه رفاه جامعه کمتر باشد تفاوت میزان فقر نسبی و ذهنی بیشتر است.
- عالم و همکاران^۵ (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان «ماندگاری فقر ذهنی در مناطق شهری اتیوپی» با روش جمع‌آوری داده به این نتیجه رسیدند که علیرغم رشد سریع

1. Wang, H., et al.
 2. Mahmood, T., et al.
 3. Baldini, M., et al.
 4. Buttler, F.
 5. Alem, Y., et al.

اقتصادی و کاهش فقر معیشتی در اتیوپی، فقر ذهنی عمدتاً تغییر نکرده است و خانوارهایی با سابقه فقر همچنان خودشان را فقیر می‌دانند حتی اگر مصرفشان افزایش پیدا کند. موقعیت اقتصادی نسبی خانوارها یک عامل تعیین‌کننده قوی برای فقر ذهنی است و همچنین داشتن شغل باعث می‌شود خانوارها کمتر احساس فقر کنند اگرچه فقر عینی داشته باشند.

- دارتانتو و همکاران^۱ (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان «اندازه‌گیری و عوامل فقر چندبعدی: مطلق، نسبی و فقر ذهنی در اندونزی» با روش پرسشنامه‌ای به این نتیجه رسیدند که عواملی مانند مدرک تحصیلی، تعداد اعضای خانواده، دارایی‌های فیزیکی و وضعیت سلامت بر فقر ذهنی تأثیر دارد.

- مارکس^۲ (۲۰۰۷) در مقاله‌ای با عنوان «فقر درآمد، فقر ذهنی و استرس مالی» در استرالیا با روش پرسشنامه‌ای به این نتایج رسیدند: برخلاف فقر درآمدی، مردان بیشتر نسبت به زنان فقر ذهنی داشتند؛ ارتباط واضحی بین سن و فقر ذهنی نبود به استثنای مسن‌ترین گروه که فقر ذهنی خیلی کمی داشتند و به‌طور متوسط، خانوارهای دارای فقر ذهنی، کمی جوان‌تر بودند. در مورد نوع خانوار، خانوارهای تک‌والد بیشتر خودشان را فقیر یا خیلی فقیر می‌دانستند درحالی‌که خانوارهای دووالدی با فرزند و یا بدون فرزند، فقر ذهنی خیلی کمتری داشتند. در مورد وضعیت ازدواج و فرزند داشتن، فقر ذهنی بین متأهل‌ها و بیوه‌ها خیلی کمتر است و بیشترین فقر ذهنی را افرادی که طلاق گرفته بودند داشتند. در مورد تحصیلات، میزان بالای تحصیلات با میزان کمتری از فقر ذهنی ارتباط دارد و افرادی که تحصیلات مدرسه را تمام نکرده‌اند ۶ درصد فقر ذهنی داشتند درحالی‌که افرادی که مدرک تحصیلی داشتند ۳ درصد فقر ذهنی داشتند. در مورد تجربیات نیروی کار، فقر ذهنی ارتباط قوی‌ای با وضعیت نیروی کار دارد و حدود ۲۰ درصد از افراد بیکار و یا جویای شغل تمام‌وقت، خودشان را فقیر یا خیلی فقیر می‌دانستند اما این درصد برای کسانی که شغال تمام‌وقت داشتند فقط ۲ درصد بود و آمار نشان می‌دهد افراد بیکار جویای شغل، میزان بالایی از فقر ذهنی را دارند. در مورد قومیت

1. Dartanto, T., et al.

2. Marks, G.

برخلاف یافته‌های فقر درآمدی، افراد غیرانگلیسی زبان هیچ تفاوت معناداری با افراد بومی نداشتند. در مورد پیشینه اجتماعی و اقتصادی، ارتباط ضعیفی بین فقر ذهنی و این پیشینه وجود داشت و تحلیل‌های چندمتغیره تفاوت معناداری را نشان نداد. در مورد درآمد، ثروت و بدهی، متوسط درآمد خانوارهای دارای فقر ذهنی تقریباً نصف گروه کنترل بود و به‌طور متوسط ثروت گروه‌های دارای فقر ذهنی بین یک پنجم و یک چهارم ثروت گروه‌های کنترل بود. این نتایج نشان می‌دهد ثروت ارتباط بیشتری با فقر ذهنی دارد تا با فقر درآمدی.

با اتمام بررسی پژوهش‌های خارجی در این زمینه و برای نشان دادن خلأهای پژوهشی در زمینه فقر ذهنی در ایران، مقالات داخلی نیز بررسی شد. هرچند این پژوهش‌ها به بررسی عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران نپرداخته و جنبه‌های دیگر را مورد بررسی قرار دادند و تنها عامل دینداری مورد بررسی قرار گرفته است که این عامل نیز در مقالات خارجی به آن اشاره شده بود ازاین‌رو برای غربالگری روش دلفی فازی این عامل نیز مورد بررسی قرار گرفت.

۲-۳. پیشینه داخلی

حبیبی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر فقر ذهنی بر عملکرد نیروی کار» در ایران با روش پرسشنامه‌ای به این نتیجه رسیدند که فقر ذهنی می‌تواند بر عملکرد نیروی کار تأثیر منفی و معنی‌داری بگذارد.

سلیمانی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی اثرات بالقوه دینداری بر فقر ذهنی در ایران» با روش اقتصادسنجی به این نتیجه رسیدند که ارتباط معنی‌دار و منفی میان دینداری و فقر ذهنی در ایران وجود دارد؛ به این معنا که هرچه سطح دینداری افراد بالاتر باشد ادراک آنها از فقر کاهش پیدا می‌کند.

سلیمانی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی آثار فقر ذهنی بر تلقی انسان از منافع و هزینه‌های باروری (رویکرد درون دینی)» با روش کتابخانه‌ای به این نتیجه رسیدند که فقر ذهنی می‌تواند بر باروری تأثیر بگذارد به این صورت که شخص منافع باروری را کمتر و همزمان هزینه‌های آن را بیشتر برآورد می‌کند و همین باعث می‌شود فقر ذهنی بر باروری و کاهش جمعیت در کشور اثر بگذارد.

با بررسی کامل پژوهش‌های خارجی و داخلی در این زمینه تعداد ۲۶ عامل مؤثر بر فقر ذهنی از پژوهش‌ها استخراج گردید. این عوامل که به‌طور خلاصه در جدول ۱ آمده است به همراه ۱۰ عامل دیگر از مصاحبه ساختاریافته و با توجه به وضعیت کشور ایران استخراج شد که مجموعاً ۳۶ عامل وارد مرحله غربالگری دلفی فازی شد. آنچه مسلم است این است که پژوهش‌های خارجی لزوماً به عواملی که می‌تواند در ایران مؤثر باشد اشاره نکرده و خلأ پژوهشی در زمینه شناسایی این عوامل در ایران وجود دارد. به جهت اینکه در مرحله غربالگری کار با دقت بیشتری انجام شود و همچنین جامعیت موضوع فقر ذهنی در همه ابعاد مشخص شود این ۳۶ عامل در ۴ دسته عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فردی دسته‌بندی شد.

۴. عوامل مؤثر بر فقر ذهنی

از میان عوامل اشاره شده در مقالات می‌توان این عوامل را به چهار دسته کلی تقسیم کرد:

دسته اول: عوامل اجتماعی

دسته دوم: عوامل اقتصادی

دسته سوم: عوامل سیاسی

دسته چهارم: عوامل فردی

دسته‌بندی این عوامل به شرح جدول ۱ می‌باشد.

عوامل گفته شده که در پیشینه مورد بررسی قرار گرفته است، عواملی هستند که بعضی از آن‌ها به‌طور قطعی در ایران نیز جزء عوامل مؤثر بر فقر ذهنی خواهد بود اما به نظر می‌رسد ساختار کشور ایران به گونه‌ای است که برخی عوامل در پیشینه خارجی به آن اشاره نشده و لازمه آن این است که تحت یک مصاحبه از خبرگان عوامل داخلی نیز به این عوامل اضافه شود. از این رو با مصاحبه‌های ساختاریافته از نخبگان چند عامل دیگر به عوامل پیشینه اضافه شدند.

عواملی که در ایران بر فقر ذهنی مؤثر است و می‌تواند به این مجموعه از عوامل اضافه شود عواملی مانند: تورم، نوسانات نرخ ارز، حرکات سفته‌بازانه، اخبارهای فسادهای مالی و تحریم اشاره کرد.

جدول ۱. عوامل مؤثر بر فقر ذهنی

عوامل کلی	نام نویسنده و سال	عامل
عوامل اجتماعی	هررا و همکاران (۲۰۰۶)	مشارکت اجتماعی
	آچدوت و همکاران (۲۰۲۱)	شبکه‌های اجتماعی
	چان و وانگ (۲۰۲۰)	محرومیت اجتماعی
	استرشیپوشنر (۲۰۱۱)	حمایت اجتماعی
عوامل اقتصادی	هررا و همکاران (۲۰۰۶)	نابرابری اقتصادی
	عالم و همکاران (۲۰۱۴)	داشتن شغل دائمی
	دارتانتو و همکاران (۲۰۱۳)	دارایی فیزیکی
	استرشیپوشنر (۲۰۱۱)	بیکاری
	چان و وانگ (۲۰۲۰)	سطح درآمد
	باتلر (۲۰۱۳)	سطح رفاه جامعه
	محمود و همکاران (۲۰۱۹)	مالکیت زمین
	عالم و همکاران (۲۰۱۴)	سابقه فقر
عوامل سیاسی	بالدینی و همکاران (۲۰۱۷)	کیفیت دولت
	هررا و همکاران (۲۰۰۶)	مکان زندگی
	بتریس گارسیا و ماریا کارمن (۲۰۱۹)	تراکم جمعیت
	محمود و همکاران (۲۰۱۹)	امنیت فیزیکی
	محمود و همکاران (۲۰۱۹)	امکانات بهداشتی
	محمود و همکاران (۲۰۱۹)	امنیت غذایی
	هررا و همکاران (۲۰۰۶)	مشارکت سیاسی
عوامل فردی	گراس مانوس و ماساروی (۲۰۲۲)	دینداری
	مارکس (۲۰۰۷)	سن
	مارکس (۲۰۰۷)	جنسیت
	دارتانتو و همکاران (۲۰۱۳)	مدرك تحصیلی
	دارتانتو و همکاران (۲۰۱۳)	وضعیت سلامت
	دارتانتو و همکاران (۲۰۱۳)	تعداد اعضاء خانوار
	مارکس (۲۰۰۷)	وضعیت تأهل

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در ایران مسئله فقر ذهنی کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و در این زمینه مقالات چندانی وجود ندارد و برخی مقالات فقط به بررسی یک عامل یا متغیر در فقر ذهنی

پرداخته‌اند و عوامل مختلف در کنار هم سنجیده نشده و اولویت‌بندی این عوامل صورت نگرفته است.

۵. روش‌شناسی و متدلوژی پژوهش

مطالعه حاضر از حیث بنیان پارادایمی، پسااثباتی؛ از منظر نوع، کاربردی؛ از حیث روش‌شناسی، کمی چندگانه و از بعد روش، کمی است. همچنین مطالعه حاضر از منظر جمع‌آوری داده‌ها، یک تحقیق پیمایشی است. البته در این مطالعه افزون بر رویکرد میدانی، تحقیقات کتابخانه‌ای هم مورد مطالعه بوده است.

۶. روش گردآوری داده

با هدف نگارش بنیان نظری و پیشینه تحقیق از مطالعات کتابخانه‌ای (مقالات و پژوهش‌های معتبر) و مصاحبه ساختاریافته استفاده شد. جهت تحلیل داده‌ها هم رویکرد میدانی استعمال شد.

جهت جمع‌آوری داده‌ها، ابزار پرسشنامه توزیع شد. پرسشنامه نخست، پرسشنامه خبره‌سنجی است که برای غربال عوامل مؤثر بر فقر ذهنی مورد استفاده قرار گرفت. بدین منظور پرسشنامه شناسایی عوامل را از ۱۵ خبره در زمینه فقر که به‌صورت قضاوتی انتخاب شدند تهیه شد. خبرگان این مرحله از اعضای هیئت علمی گروه اقتصاد در سراسر کشور انتخاب شدند. سپس از پرسشنامه دوم برای تعیین اولویت عوامل استفاده شد که این پرسشنامه نظرات ۱۰ نفر از اعضای هیئت علمی گروه اقتصاد را در برداشت.

۷. مراحل پژوهش

- ✓ شناسایی عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران از طریق مرور پیشینه و مصاحبه ساختاریافته با خبرگان.
- ✓ غربال کاربردها با توزیع پرسشنامه‌های خبره‌سنجی میان ۱۵ نفر از خبرگان دانشگاهی متخصص و تکنیک دلفی فازی.
- ✓ تعیین اولویت عوامل با روش مارکوس و توزیع پرسشنامه‌های اولویت‌سنجی میان ۱۰ نفر از خبرگان دانشگاهی متخصص.

✓ استخراج عوامل و نتیجه گیری در مورد عوامل مؤثر بر فقر ذهنی.

۸. روش غربال عوامل با دلفی فازی

روش دلفی فازی برای غربال عوامل مؤثر بر فقر ذهنی استفاده شد. الگوریتم پیاده سازی دلفی فازی برای غربالگری شامل مراحل زیر است (Habibi, et al., 2015):

- گزینش طیف مناسب برای فازی سازی عبارات کلامی.
- تجمیع فازی مقادیر فازی شده.
- فازی زدایی مقادیر.
- انتخاب شدت آستانه و غربال معیارها.

مرحله ۱: جمع آوری و فازی سازی عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در پیشینه. در الگوریتم روش دلفی فازی برای غربالگری، نخست باید یک طیف فازی مناسب برای فازی سازی عوامل شکل گیرد. بدین منظور می توان از طیف های فازی متداول استفاده نمود. در این مطالعه از طیف لیکرت پنج درجه استفاده شده که در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. طیف فازی روش دلفی

متغیر کلامی	مقدار فازی	عدد فازی مثلثی
خیلی کم	۱	(۰, ۰, ۰/۲۵)
کم	۲	(۰, ۰/۲۵, ۰/۵)
متوسط	۳	(۰/۷۵, ۰/۵, ۰/۲۵)
زیاد	۴	(۰/۵, ۰/۷۵, ۱)
خیلی زیاد	۵	(۰/۷۵, ۱, ۱)

مأخذ: یافته های پژوهش

مرحله ۲: تجمیع فازی مقادیر فازی شده. بعد از گزینش طیف فازی مناسب، عوامل مؤثر فازی سازی می شود. چندین روش برای تجمیع فازی نظرات خبرگان ارائه شده است. اگر نظر هر خبره به عنوان اعداد فازی مثلثی (l, m, u) نشان داده شود، مناسب ترین روش، محاسبه میانگین فازی نظرات خبرگان است:

$$F_{AVE} = \frac{\sum l}{n}, \frac{\sum m}{n}, \frac{\sum u}{n}$$

مرحله ۳: فازی‌زدایی مقادیر. در روش‌های مختلفی که با رویکرد فازی انجام می‌شود، محقق در انتها مقادیر فازی نهایی را به یک عدد قطعی تبدیل می‌کند. این عمل به‌عنوان فازی‌سازی شناخته می‌شود. یکی از روش‌های مناسب برای فازی‌زدایی، میانگین اعداد فازی مثلثی است:

$$\text{if } \tilde{F} = (l, m, u) \text{ then } F = \frac{l + m + u}{3}$$

مرحله ۴: بعد از انتخاب روش مناسب و فازی‌زدایی ارزش‌ها، یک حد آستانه باید محاسبه شود. این حد آستانه معمولاً براساس نظر پژوهشگر در تحقیقات مختلف تفاوت دارد. در صورتی که ارزش قطعی فازی‌زدایی نظرات خبرگان جمع شده بالاتر از حد آستانه باشد، عامل مورد نظر در تحلیل‌ها باقی می‌ماند. در غیر این صورت عامل مورد نظر کنار گذاشته می‌شود (Habibi, et al., 2015). عدد فازی شده در این پژوهش ۰/۶۵ می‌باشد.

جدول ۳. دلفی فازی عوامل

ردیف	عوامل پژوهش	میانگین نظرات خبرگان			عدد دی‌فازی شده
		حد پایین	میان	حد بالا	
۱	مشارکت اجتماعی	۰/۷	۰/۴۵	۰/۲۳	۰/۴۶
۲	حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی آنلاین	۰/۹۳	۰/۸۲	۰/۵۷	۰/۷۹
۳	بی‌هویتی اجتماعی	۰/۹	۰/۷۵	۰/۵۳	۰/۷۴
۴	تحت حمایت سازمان‌های اجتماعی بودن	۰/۷۵	۰/۵۳	۰/۳	۰/۵۳
۵	سطح رفاه جامعه	۰/۷۷	۰/۵۳	۰/۳	۰/۵۳
۶	امکانات بهداشتی	۰/۶۵	۰/۴	۰/۱۷	۰/۴
۷	امنیت اجتماعی	۰/۶۵	۰/۴	۰/۱۸	۰/۴۱
۸	تراکم جمعیت منطقه زندگی فرد	۰/۷	۰/۴۵	۰/۲۳	۰/۴۶
۹	امنیت غذایی	۰/۷۷	۰/۵۳	۰/۳	۰/۵۳
۱۰	مکان زندگی (زندگی در شهر یا روستا)	۰/۹	۰/۷۲	۰/۴۸	۰/۷۱
۱۱	منطقه زندگی شهری (بالانشین یا پایین‌نشین)	۰/۹۷	۰/۸۳	۰/۵۸	۰/۸۱
۱۲	نابرابری اقتصادی	۱	۰/۹	۰/۶۵	۰/۸۸
۱۳	امنیت شغلی	۰/۸۲	۰/۶	۰/۳۵	۰/۵۹

ادامه جدول ۳. دلفی فازی عوامل

ردیف	عوامل پژوهش	میانگین نظرات خبرگان			عدد دیفازی شده
		حد پایین	میان	حد بالا	
۱۴	دارایی فیزیکی	۰/۸۷	۰/۶۸	۰/۴۳	۰/۶۷
۱۵	بیکاری	۰/۹	۰/۷۷	۰/۵۳	۰/۷۵
۱۶	سطح درآمد	۰/۸۳	۰/۶۲	۰/۳۷	۰/۶۱
۱۷	مالکیت املاک و مستغلات	۰/۸۷	۰/۶۸	۰/۴۳	۰/۶۷
۱۸	سابقه فقر	۰/۸۵	۰/۶۷	۰/۴۲	۰/۶۶
۱۹	بی ثباتی ها و شوک های اقتصادی (ناگهانی)	۰/۸۸	۰/۷	۰/۴۵	۰/۶۹
۲۰	نااطمینانی از درآمد آینده	۰/۹۲	۰/۷۷	۰/۵۲	۰/۷۵
۲۱	فساد اقتصادی	۰/۸۳	۰/۶۳	۰/۴۲	۰/۶۳
۲۲	بی ثباتی های ساختاری و مزمن اقتصادی	۰/۸۷	۰/۶۵	۰/۴	۰/۶۴
۲۳	داشتن بیمه	۰/۶۳	۰/۳۸	۰/۱۸	۰/۳۹
۲۴	نوع ساختار حکومت	۰/۶۳	۰/۴۲	۰/۲۲	۰/۴۲
۲۵	کیفیت حکمرانی	۰/۷۵	۰/۵۳	۰/۳۳	۰/۵۴
۲۶	مشارکت سیاسی	۰/۵۳	۰/۳	۰/۱۵	۰/۳۱
۲۷	فساد اداری	۰/۷۵	۰/۵۳	۰/۳۳	۰/۵۴
۲۸	ثبات سیاسی	۰/۶۸	۰/۴۵	۰/۲۳	۰/۴۵
۲۹	دینداری	۰/۸	۰/۶۳	۰/۴۳	۰/۶۳
۳۰	سن	۰/۹۲	۰/۶۸	۰/۴۳	۰/۶۸
۳۱	جنسیت	۰/۸	۰/۵۵	۰/۳	۰/۵۵
۳۲	مدرک تحصیلی	۰/۷۷	۰/۵۳	۰/۲۸	۰/۵۳
۳۳	وضعیت سلامت	۰/۸۲	۰/۵۸	۰/۳۳	۰/۵۸
۳۴	تعداد اعضای خانوار	۰/۷۷	۰/۵۲	۰/۲۸	۰/۵۲
۳۵	وضعیت تأهل	۰/۷۸	۰/۵۵	۰/۳۲	۰/۵۵
۳۶	عوامل شخصیتی	۱	۰/۹۳	۰/۶۸	۰/۹

مأخذ: یافته های پژوهش

عوامل بالای سطح ۰/۷ که هشت عامل بالای این سطح می باشند در جدول ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴. عوامل بالای سطح ۰/۷

ردیف	نام عامل	عدد دیفازی شده
۱	عوامل شخصیتی	۰/۹
۲	ناابرابری اقتصادی	۰/۸۸
۳	منطقه زندگی شهری (بالانشین یا پایین‌نشین)	۰/۸۱
۴	حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی آنلاین	۰/۷۹
۵	نااطمینانی از درآمد	۰/۷۵
۶	بیکاری	۰/۷۵
۷	بی‌هویتی اجتماعی	۰/۷۴
۸	مکان زندگی (زندگی در شهر یا روستا)	۰/۷۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

عوامل بالای سطح ۰/۶۵ که غیر از موارد فوق این موارد نیز اضافه شده است، در جدول ۵ آمده است.

جدول ۵. عوامل بالای ۰/۶۵ غیر از موارد جدول ۴

ردیف	نام عامل	عدد دیفازی شده
۹	سن	۰/۶۸
۱۰	بی‌ثباتی‌ها و شوک‌های اقتصادی (ناگهانی)	۰/۶۹
۱۱	مالکیت املاک و مستغلات	۰/۶۷
۱۲	سابقه فقر	۰/۶۶
۱۳	دارایی فیزیکی	۰/۶۷

مأخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به اینکه اگر حد آستانه را به صورت مرسوم عدد ۰/۷ در نظر گرفته می‌شد تعداد عوامل ۸ عامل می‌ماند و برای اینکه برای مرحله بعدی پژوهش که روش اولویت‌بندی است و از روش مارکوس استفاده شده عوامل بیشتری بماند، حد آستانه ۰/۶۵ در نظر گرفته شد تا ۱۳ عامل برای اولویت‌بندی به مرحله بعد بروند.

بعد از مرحله غربالگری عوامل با روش دلفی فازی و انتخاب ۱۳ عامل، مسیر پژوهش برای اولویت‌بندی این ۱۳ عامل با روش مارکوس ادامه داده شد.

۹. روش مارکوس

در این مطالعه از تکنیک مارکوس برای تحلیل و ارزیابی عوامل مؤثر بر فقر ذهنی استفاده شد. مارکوس یک تکنیک رتبه‌بندی بر مبنای ماتریس تصمیم است. گام‌های این تکنیک عبارتند از:

- گام اول، تشکیل ماتریس تصمیم: اولین مرحله در تمامی فنون تصمیم‌گیری چندشاخصه که قصدشان رتبه‌بندی می‌باشد، تشکیل ماتریس تصمیم است. در تکنیک مارکوس با بهره‌جویی از n شاخص به ارزیابی m گزینه (در اینجا کاربردهای پژوهش) پرداخته می‌شود. بنابراین به هر گزینه (در اینجا کاربردهای پژوهش) بر مبنای هر شاخص، امتیازی اختصاص داده می‌شود. در این پژوهش، خبرگان دیدگاه خود را در مورد هر پیشران در قالب یک طیف ۱۰ تایی بیان کردند.
- گام دوم، محاسبه گزینه‌های (در اینجا کاربردهای پژوهش) ایدئال و پاد-ایدئال: در این بخش بر مبنای ارتباطات زیر، مقادیر گزینه‌های ایدئال و پاد-ایدئال مشخص می‌گردد.

$$AI = \max x_{ij} \text{ if } j \in B \text{ and } \min x_{ij} \text{ if } j \in C$$

$$AAI = \min x_{ij} \text{ if } j \in B \text{ and } \max x_{ij} \text{ if } j \in C$$

- گام سوم، نرمال‌سازی: در این قسمت با بهره‌جویی از روابط زیر، مقادیر ماتریس تصمیم، نرمال می‌گردند. نرمال کردن به شیوه خطی انجام شد و برای شاخص‌های افزایشی و کاهششی، شیوه نرمال‌سازی متفاوت خواهد بود.

$$n_{ij} = \frac{x_{aj}}{x_{ij}} \text{ if } j \in C$$

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{aj}} \text{ if } j \in B$$

- گام چهارم، تشکیل ماتریس نرمال موزون: با ضرب داده‌های ماتریس نرمال در وزن نظرات خبرگان، ماتریس نرمال موزون یا وزن‌دار محاسبه می‌شود.
- گام پنجم، محاسبه میزان مطلوبیت گزینه‌ها (در اینجا کاربردهای پژوهش): در این بخش براساس ارتباطات زیر، میزان مطلوبیت ایدئال و پاد-ایدئال گزینه‌ها (در اینجا کاربردهای پژوهش) به دست می‌آید.

$$K_i^+ = \frac{S_i}{S_{ai}}$$

$$K_i^- = \frac{S_i}{S_{aai}}$$

- گام ششم، تعیین عملکرد نهایی و رتبه‌بندی گزینه‌ها (در اینجا کاربردهای پژوهش): در این قسمت با بهره‌جویی از رابطه زیر، عملکرد مطلوب هر گزینه تعیین می‌شود.

$$f(k_i) = \frac{K_i^+ + K_i^-}{1 + \frac{1 - f(K_i^+)}{f(K_i^+)} + \frac{1 - f(K_i^-)}{f(K_i^-)}}$$

جدول ۶. نتایج اولویت‌بندی براساس روش مارکوس

نام عامل	اولویت هر عامل	امتیاز نهایی	f(k+)	ki-	ki+	f(k-)	si(sum)
نااطمینانی از درآمد	۹	۰/۵۷۴	۰/۷۶۶	۲/۰۱۵	۰/۶۱۶	۰/۲۳۴	۰/۶۱۶
بیکاری	۵	۰/۷۰۸	۰/۷۶۵۹۸	۲/۴۸۴	۰/۷۵۹	۰/۲۳۴۰۲	۰/۷۵۹
عوامل شخصیتی	۱	۰/۸۴۹	۰/۷۶۵۹۵	۲/۹۷۸	۰/۹۱	۰/۲۳۴۰۵	۰/۹۱
بی‌هویتی اجتماعی	۴	۰/۷۱۹	۰/۷۶۵۹۶	۲/۵۲	۰/۷۷	۰/۲۳۴۰۴	۰/۷۷
نابرابری اقتصادی	۲	۰/۸۱۲	۰/۷۶۵۹۴	۲/۸۴۷	۰/۸۷	۰/۲۳۴۰۶	۰/۸۷
دارایی فیزیکی	۱۰	۰/۵۴۸	۰/۷۶۵۹۶	۱/۹۲	۰/۵۸۷	۰/۲۳۴۰۴	۰/۵۸۷
بی‌ثباتی‌ها و شوک‌های اقتصادی	۸	۰/۵۷۷	۰/۷۶۵۹۷	۲/۰۲۲	۰/۶۱۸	۰/۲۳۴۰۳	۰/۶۱۸
ناگهانی مکان زندگی	۶	۰/۶۶۱	۰/۷۶۵۹۳	۲/۳۱۶	۰/۷۰۸	۰/۲۳۴۰۷	۰/۷۰۸
حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی آنلاین	۳	۰/۷۶۴	۰/۷۶۵۹۶	۲/۶۸	۰/۸۱۹	۰/۲۳۴۰۴	۰/۸۱۹
منطقه زندگی شهری	۷	۰/۶۴۳	۰/۷۶۵۹۹	۲/۲۵۵	۰/۶۸۹	۰/۲۳۴۰۱	۰/۶۸۹
سابقه فقر	۱۳	۰/۵۱۲	۰/۷۶۵۹۲	۱/۷۹۶	۰/۵۴۹	۰/۲۳۴۰۸	۰/۵۴۹
مالکیت املاک و مستغلات	۱۰	۰/۵۴۸	۰/۷۶۵۹۶	۱/۹۲	۰/۵۸۷	۰/۲۳۴۰۴	۰/۵۸۷
سن	۱۲	۰/۵۳۱	۰/۷۶۵۹۷	۱/۸۶۲	۰/۵۶۹	۰/۲۳۴۰۳	۰/۵۶۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج روش اولویت‌بندی مارکوس نشان می‌دهد که از میان این ۱۳ عامل، عوامل شخصیتی با امتیاز نهایی ۰/۸۴۹ به‌عنوان مهم‌ترین عامل مؤثر بر فقر ذهنی شناخته شدند. عامل نابرابری اقتصادی با امتیاز ۰/۸۱۲ در رتبه دوم قرار گرفت. حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی آنلاین با امتیاز ۰/۷۶۴ در رتبه سوم قرار گرفت. بی‌هویتی اجتماعی و بیکاری به ترتیب در رتبه‌های چهارم و پنجم قرار گرفتند. سابقه فقر با امتیاز ۰/۵۱۲ کمترین اهمیت را در بین عوامل داشت.

جدول ۷. نتایج نهایی اولویت‌بندی با روش مارکوس

ردیف	نام عامل	امتیاز
۱	عوامل شخصیتی	۰/۸۴۹
۲	نابرابری اقتصادی	۰/۸۱۲
۳	حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی آنلاین	۰/۷۶۴
۴	بی‌هویتی اجتماعی	۰/۷۱۹
۵	بیکاری	۰/۷۰۸
۶	مکان زندگی	۰/۶۶۱
۷	منطقه زندگی شهری (بالانشین یا پایین‌نشین)	۰/۶۴۳
۸	بی‌ثباتی‌ها و شوک‌های اقتصادی (ناگهانی)	۰/۵۷۷
۹	نااطمینانی از درآمد آینده	۰/۵۷۴
۱۰	دارایی فیزیکی	۰/۵۴۸
۱۱	مالکیت املاک و مستغلات	۰/۵۴۸
۱۲	سن	۰/۵۳۱
۱۳	سابقه فقر	۰/۵۱۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۱۰. یافته‌های پژوهش

با توجه به اولویت‌بندی ۱۳ عامل انتخاب شده با روش مارکوس، نتایج این پژوهش در مورد عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران به شرح زیر است:

عوامل شخصیتی: یافته‌ها نشان داد که عوامل شخصیتی نقش تعیین‌کننده‌ای در فقر ذهنی دارند. این عوامل شامل ویژگی‌های فردی مانند قناعت، حسادت، حرص، اعتماد به نفس، انگیزه، امید به آینده و توانایی مقابله با چالش‌ها هستند. این نتایج نشان می‌دهد که شکل‌گیری شخصیت افراد از دوران کودکی تا بزرگسالی می‌تواند به‌طور مستقیم بر احساس فقر ذهنی

تأثیر بگذارد. هرچه شخص از نظر شخصیت و رفتار کامل‌تر باشد و خصوصیات شخصیتی پسندیده داشته باشد احساس فقر ذهنی کمتری می‌کند.

نابرابری اقتصادی: نابرابری اقتصادی به عنوان دومین عامل مهم شناخته شد. این نتیجه نشان می‌دهد که تفاوت‌های درآمدی و ثروت در جامعه می‌تواند احساس ناامیدی و ناامنی را در افراد افزایش دهد حتی اگر وضعیت مادی آنها نسبتاً خوب باشد. این موضوع نشان می‌دهد احساس فقر در بسیاری از افراد بخاطر شرایط نابرابری و ناعدالتی در جامعه است نه صرفاً فقر عینی.

حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی آنلاین: حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی آنلاین به عنوان سومین عامل مهم شناخته شد. این نتیجه نشان می‌دهد که استفاده بیش‌ازحد از شبکه‌های اجتماعی می‌تواند احساس فقر را تشدید کند. این امر به دلیل مقایسه دائمی ظاهر زندگی افراد با دیگران، دیدن خوشی‌ها و تفریحات ظاهری زندگی مردم و ایجاد احساس ناکافی بودن در آنها است.

بی‌هویتی اجتماعی: بی‌هویتی اجتماعی در رتبه چهارم قرار گرفت. بی‌هویتی اجتماعی به معنای فقدان هویت و احساس تعلق به جامعه است. افرادی که هیچ تعلق به اجتماع، جامعه، کشور، گروه‌های سیاسی، گروه‌های اجتماعی و حتی خانواده خود ندارند فقر ذهنی را بیش از دیگر افراد احساس می‌کنند. در تعریف کامل‌تری از هویت اجتماعی می‌توان گفت تمایل افراد به همزادپنداری قوی با گروه‌هایی که به آنها تعلق دارند به‌طوری که شخص خود را در یک گروه بداند. تا زمانی که شخص خود را متعلق به گروه یا اجتماع یا وطن خود نداند هویت‌های اجتماعی او شکل نمی‌گیرد و نسبت به جهان اطراف، احساس تعلق نمی‌کند (Tajfel & Turner, 1979). در حقیقت هویت اجتماعی در مقابل هویت شخصی قرار می‌گیرد و به آن بخش از حس فرد از خودش اشاره دارد که از عضویت او در یک یا چند گروه اجتماعی یا سیاسی ناشی می‌شود. بنابراین، درحالی که هویت شخصی، حس «من» و «خودم» را تعریف می‌کند که فرد را از دیگران متمایز می‌کند، هویت اجتماعی، خود را براساس «ما» و «خودمان» به گونه‌ای تعریف می‌کند که از نظر روانشناختی افراد را به سایر اعضای گروه‌شان متصل می‌کند. وقتی اشخاص احساس می‌کنند به یک گروه تعلق دارند، می‌توانند حداقل بخشی از حس هویت خود را از آن گروه به‌دست آورند. هویت اجتماعی

برای توضیح پدیده‌هایی مانند درگیری‌های قومی و نژادی، تبعیض، مبارزات سیاسی و شکل‌گیری سرمایه انسانی استفاده می‌شود.

بیکاری: هرچند بیکاری می‌تواند به واسطه نبود درآمد کافی موجب فقر عینی شود اما بیکاری از منظر فقر ذهنی یعنی شخص احساس ارزشمند بودن و مفید بودن در جامعه را ندارد و این احساس غیر از احساس نداشتن درآمد است. شخص بیکار به واسطه عدم حضور در اجتماع و به نوعی طرد اجتماعی، احساس فقر بیشتری نسبت به شاغلین دارد.

مکان زندگی: مکان زندگی به واسطه افرادی که در آن مکان زندگی می‌کنند و سطح برخورداری آنان می‌تواند به فقر ذهنی دامن بزند. از این رو گاهی مهاجرت یا تغییر مکان زندگی برای افراد به گسترش احساس فقر کمک می‌کند.

سابقه فقر: سابقه فقر با امتیاز ۰/۵۱۲ کمترین اهمیت را داشت. این نتیجه نشان می‌دهد که اگرچه سابقه فقر می‌تواند بر احساس فقر ذهنی تأثیر بگذارد اما نقش آن در مقایسه با سایر عوامل کمتر است و غالباً افراد گذشته خود را فراموش می‌کنند.

۱۱. بحث و نتیجه‌گیری و پیشنهادات

پژوهش حاضر در مورد شناسایی عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران مورد بررسی قرار گرفته است. در ابتدا ۳۶ مورد از عوامل مؤثر بر فقر ذهنی از پیشینه و مصاحبه ساختاریافته استخراج شد. بعد از آن پرسشنامه‌ها جهت غربالگری به روش دلفی فازی بین ۱۵ نفر از خبرگان توزیع شد. بعد از به دست آوردن عدد دیفازی شده تعداد هشت عامل بالای ۰/۷ بودند که برای اینکه دست پژوهشگران برای مرحله اولویت‌بندی مارکوس بازتر باشد ما حد آستانه را ۰/۶۵ قرار دادیم. تعداد پنج عامل دیگر نیز به عوامل ما اضافه شد و در مجموع ۱۳ عامل برای اولویت‌بندی به روش مارکوس انتخاب شدند. سپس این ۱۳ عامل با پرسشنامه اولویت‌بندی به روش مارکوس توسط تعداد ۱۰ نفر از خبرگان اولویت‌بندی شدند که عوامل شخصیتی، نابرابری اقتصادی و حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی آنلاین مهمترین عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران شدند.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد یافته‌های هررا (۲۰۰۶) در پرو و ماداسگار در ایران نیز تأیید می‌شود. به این معنا که اگر اشخاص خود را متعلق به گروه‌ها و جناح‌های سیاسی و اجتماعی بدانند و مشارکت در این زمینه‌ها داشته باشند و نسبت به اتفاقات محیط اطراف

بی تفاوت نباشند کمتر دچار فقر ذهنی می‌شوند. اما متأسفانه در کشورمان آمار مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی در این سال‌ها به شدت کم شده به طوری که آمار مشارکت سیاسی در مهمترین انتخابات ایران یعنی ریاست جمهوری به حدود ۵۰ درصد رسیده که نشان از بی تفاوتی عده‌ای از مردم در تصمیمات اجتماعی و سیاسی دارد. این بی تفاوتی می‌تواند آثر خطر برای فقر ذهنی باشد. همچنین نتایج این پژوهش یافته‌های آچدوت (۲۰۲۱) در اسرائیل را تأیید می‌کند که شبکه‌های اجتماعی نقش مؤثری در فقر ذهنی دارد. وی معتقد بود برای حل این مشکل باید بر سرمایه اجتماعی بیشتر توجه شود. از این رو توجه بیشتر بر سرمایه‌های اجتماعی امری ضروریست. همچنین این پژوهش نتایج استرشیوشنر (۲۰۱۱) در مجارستان را تأیید می‌کند که حتی اگر شخص دچار فقر عینی هم نباشد بیکاری او را دچار فقر ذهنی می‌کند. از این رو سیاستمداران باید بر رفع بیکاری اهتمام بیشتری بورزند. پیشنهاد کاربردی با توجه به اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر فقر ذهنی به این صورت می‌باشد:

عوامل شخصیتی: خانواده‌ها و سیستم آموزش نقش اساسی در شکل‌گیری شخصیت افراد دارند. از این رو باید با کمک مشاوران، روانشناسان و متخصصین دین، شکل‌گیری شخصیت را چنان درست کنند که افراد از نظر شخصیت در وضعیت سالم باشند. در این مورد نقش خانواده‌ها و نظام آموزشی پررنگ‌تر است. چنانچه در تمامی مراحل آموزش، قناعت، عدم بخل و حسادت، اعتماد به نفس، عزت نفس، امید به آینده و انگیزه افراد تقویت شود و حس امید به آینده در دل‌های افراد جامعه زنده شود احساس فقر ذهنی کمتر می‌شود. در این باره لازم است سیاستگذاران آموزشی کشور، رسانه‌ها و فعالان اجتماعی برای اصلاح عوامل شخصیتی مخصوصاً در سنین پایین اقدامات لازم را انجام دهند و بدین منظور پیشنهادات زیر داده می‌شود:

- طراحی برنامه ملی ارتقای تاب‌آوری روانی اقتصادی با همکاری وزارتخانه‌های آموزش و پرورش و وزارت اقتصاد جهت افزایش تاب‌آوری روانی دانش‌آموزان.
- طراحی مداخله آموزشی با همکاری سازمان نظام روانشناسی و مشاوره با وزارت آموزش و پرورش جهت تقویت مؤلفه‌هایی مانند عزت نفس، تاب‌آوری، اعتماد به نفس و امید به آینده در میان نسل دانش‌آموزان امروزی.

- طراحی شاخص‌های ملی سنجش میزان فقر ذهنی در کشور توسط مرکز آمار ایران و بررسی مجزای این شاخص‌ها برای هر استان جهت برنامه‌ریزی در زمینه کاهش آن.

- ایجاد واحدهای مشاوره در مراکز خدمات اجتماعی به منظور کاهش اثرات روانی ناشی از نابرابری، بی‌عدالتی و تبعیض.

- سازمان نظام روانشناسی و مشاوره با همکاری صدا و سیما محتوایی برای خانواده‌های ایرانی با رویکرد تقویت اعتماد به نفس، عزت نفس، امید به آینده تولید کنند و آن را در اختیار خانواده‌ها قرار دهند.

نابرابری اقتصادی: ناعدالتی و نابرابری اقتصادی یکی از موارد مهم در افزایش فقر ذهنی در جامعه است. از این رو باید سیاست‌گذاران اقتصادی با اجرای سیاست‌های توزیع عادلانه درآمد و ثروت، تمام تلاش‌شان را برای کاهش فاصله طبقاتی در جامعه انجام دهند زیرا هرچه عدالت در جامعه بیشتر باشد قوام و پایداری اجتماعی نیز بیشتر خواهد بود. حاکمیت باید برنامه‌های مدون جهت کاهش شکاف طبقاتی داشته باشد تا بتواند از فقر ذهنی در جامعه بکاهد. چند مورد از مظاهر کاهش شکاف طبقاتی می‌تواند همسان‌سازی حقوق و دستمزدها، اصلاح نظام مالیاتی و اصلاح نظام بازتوزیع درآمدی باشد که می‌تواند حس نابرابری اقتصادی میان مردم را کاهش دهد. تا زمانی که مردم احساس کنند در کشور ناعدالتی و نابرابری است احساس و تلقی آنها از فقر بیشتر خواهد شد. دولت‌ها باید با اجرای سیاست‌ها سعی کنند شاخص‌های عدالت (به عنوان مثال ضریب جینی در کشور) را بهتر کاهش دهند و بدین منظور پیشنهادات زیر مطرح می‌شود:

- اصلاح نظام مالیاتی با رویکرد مالیات بر ثروت، عایدی سرمایه، واحدهای مسکونی خالی جهت کاهش تمرکز ثروت و کاهش ضریب جینی در کشور توسط وزارت اقتصاد.

- اصلاح سیاست‌های هدفمند یارانه جهت انتقال یارانه‌ها به افراد واقعاً نیازمند در کشور جهت کاهش نابرابری.

- همسان‌سازی سطح دستمزدها در دستگاه‌های اجرایی و دولتی و عمومی کشور به‌ویژه وزارتخانه‌های نفت و زیرمجموعه‌های آن، سازمان ملی صنایع مس و

سازمان‌هایی از این قبیل که سطح دستمزد چندبرابری نسبت به برخی ارگان‌های دیگر مانند آموزش و پرورش دارند.

– کاهش نابرابری گسترده در حقوق و مزایای یک وزارتخانه بین مدیران و سایر کارمندان که منجر به افزایش نابرابری و احساس فقر ذهنی می‌شود.

– شفافیت و ایجاد عدالت در پرداخت وام‌های بانکی به منظور کاهش ایجاد نابرابری میان مردم و خواص و کاهش حس نابرابری.

شبکه‌های اجتماعی آنلاین: حضور گسترده جوانان در شبکه‌های اجتماعی و مقایسه زندگی خود با آنچه در این فضای مجازی نشان داده می‌شود قطعاً به فقر ذهنی در جامعه دامن می‌زند. از این رو باید به نسل جوان آموزش مدیریت زمان و استفاده درست از شبکه‌های اجتماعی به‌ویژه اینستاگرام داده شود تا شخص دچار فقر ذهنی نشود. همچنین باید سیاستگذاران با آموزش سواد رسانه‌ای ابعاد پنهان شبکه‌های اجتماعی آنلاین را به نسل امروز بازگو کنند تا از بروز بیشتر فقر ذهنی جلوگیری شود. آنچه در این شبکه‌ها نسل امروز را درگیر کرده است احساس مقایسه باطن زندگی خود با ظواهر زندگی مردم است. این حس در کنار تلاش شبکه‌های معاند در اغراق وضعیت بد کشور و اغراق وضعیت مناسب کشورهای دیگر احساس فقر ذهنی در میان مردم را بیشتر کرده است. در این خصوص انجام موارد زیر توصیه می‌شود:

– تدوین چارچوب ملی سواد رسانه‌ای توسط وزارتخانه‌های ارتباطات، فرهنگ و ارشاد اسلامی و آموزش و پرورش برای آموزش عمیق سواد رسانه‌ای میان دانش‌آموزان و مردم.

– حمایت از توسعه پلتفرم‌های بومی با رویکرد کاهش‌دهنده مقایسه‌های اجتماعی توسط وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات.

– پایش اثرات روانی شبکه‌های اجتماعی توسط وزارت ارتباطات و سازمان نظام روانشناسی و مشاوره و انتشار گزارش سالانه در مورد سلامت روان دیجیتال.

– تشویق به تولید محتواهای انگیزشی و امید به آینده توسط بلاگرها به‌وسیله سیاست‌های تشویقی مانند کاهش مالیات و حمایت‌های رسانه‌ای.

بی‌هویتی اجتماعی: عدم تعلق اشخاص به هیچ کدام از گروه‌ها و جناح‌های سیاسی و حتی اجتماعی مقدمه‌ای بر بی‌هویتی اجتماعی است. اینکه جوانان امروزی نسبت به جناح‌های سیاسی، حاکمیت و گروه‌های اجتماعی هیچ تعلق خاطری و هیچ حس مشترکی در اجتماع ندارند باعث می‌شود نسبت به وطن، هموطنان و کشور خود احساس بی‌تفاوتی کنند و این حس بی‌تفاوتی موجب فقر ذهنی شود؛ چیزی که در میان نسل امروز به صورت گسترده مشاهده می‌شود و این نسل به یک بی‌تفاوتی نسبت به تصمیمات محیط اطراف خودش رسیده است. یعنی تا زمانی که اشخاص احساس کنند کنش‌گری اجتماعی آنها هیچ تفاوتی در سرنوشت آنها ندارند موجب انفعال و عدم تعلق به اجتماع می‌شود. ابتدا باید در آموزش به نسل امروز احساس هویت، وطن‌پرستی، خانواده‌دوستی و نوع‌دوستی تزریق کرد سپس با گسترش فضاهای فکری، سیاسی و اجتماعی مختلف، افراد را در یکی از این گروه‌ها عضو کرد تا تعلق خاطر به اجتماع بیشتر شود. موضوع بعدی باید حاکمیت نسبت به کنش‌گری‌های گروه‌های جامعه و واکنش مثبت نشان دهد تا نسل امروز احساس انفعال نکند. حاکمیت نباید از چندفکری چندگروهی و تضارب آرا ترسی نشان دهد و بستر را برای اظهارنظر همه مردم باز کند تا اشخاص هویت اجتماعی خود را پیدا کنند. بدین منظور پیشنهادات زیر مطرح می‌شود:

- احیای برنامه‌های مشارکت مدنی دانش‌آموزان و دانشجویان مانند شوراهای دانش‌آموزی و انجمن‌های دانشجویی جهت ایجاد حس کنشگری اجتماعی در میان نسل جوان و نوجوان.
- تقویت نهادهای مردم‌محور و مشارکت‌محور مانند خیریه‌ها، انجمن‌ها، مساجد محله جهت ایجاد احیای حس اجتماعی و تعلق به اجتماع در میان مردم توسط نهادهای فرهنگی و اجتماعی.
- طراحی کمپین‌های ملی با شعارهایی از قبیل مسئولیت اجتماعی و وطن‌دوستی توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان صدا و سیما.
- ایجاد مداخله آموزشی برای وارد کردن احساس تعلق اجتماعی، وطن‌دوستی و عدم بی‌تفاوتی اجتماعی در نظام آموزشی کشور توسط وزارت آموزش و پرورش.

بیکاری: شخص بیکار ناخودآگاه به علت عدم احساس ارزشمند بودن و مفید بودن در جامعه و یا حس سریار بودن برای دیگران دچار احساس فقر ذهنی می‌شود. در حقیقت شاغل بودن جدای از اینکه برای شخص درآمدی دارد که موجب می‌شود دچار اقسام عینی فقر نشود، در ذهن خود و اجتماع نیز دارای ارزش و جایگاهی می‌شود که این ارزشمند بودن از دچار شدن شخص به فقر ذهنی جلوگیری می‌کند. از این رو سیاست‌گذاران اقتصادی باید با ایجاد اشتغال و کارآفرینی و کاهش بیکاری به کاهش فقر ذهنی در جامعه کمک کنند. لذا پیشنهادات زیر به دستگاه‌های اجرایی کشور توصیه می‌شود:

- حمایت از کسب و کارهای خرد و خانگی توسط وزارت اقتصاد و بانک مرکزی به‌ویژه در مناطق محروم و مناطقی که از نظر فقر ذهنی فقیر محسوب می‌شوند.
- حمایت مادی و معنوی در زمان بیکاری غیراختیاری توسط وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی از بیکاران جهت کاهش اثرات فقر ذهنی.
- پیشنهادهای پژوهشی که می‌توانند این پژوهش را تکمیل کنند:
 - بررسی تأثیر فرهنگ و اعتقادات دینی بر فقر ذهنی.
 - مقایسه عوامل فقر ذهنی در مناطق شهری و روستایی.
 - بررسی تأثیر سیاست‌های دولتی بر کاهش فقر ذهنی.
 - مقایسه فقر ذهنی بین کارمندان ادارات در شهرهای صنعتی و غیرصنعتی.
 - بررسی علی و معلولی عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران.

محدودیت‌های پژوهش

با توجه به اینکه این پژوهش در ایران انجام شده و این عوامل با توجه به شرایط خاص ایران مورد بررسی قرار گرفته است لذا برای تعمیم به سایر کشورها محدودیت وجود دارد. ضمناً به دلیل اینکه این پژوهش با روش قضاوتی خبرگان مورد نظر انتخاب شده و با نظرسنجی از خبرگان در دو مرحله روش دلفی فازی و روش مارکوس انجام شده است، احتمال سوگیری در این پژوهش وجود دارد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Ali Azin <http://orcid.org/0009-0007-6941-0074>
 Seyed Hadi Arabi <http://orcid.org/0000-0003-2457-0529>
 Mohammad Hasan Maleki <http://orcid.org/0000-0002-3740-5402>

منابع

- حبیبی، سمیرا، حاجی ملادریش، نرگس و راغفر، حسین. (۱۴۰۰). تأثیر فقر ذهنی بر عملکرد نیروی کار. *نظریه‌های کاربردی اقتصاد*، ۸(۱)، ۱۶۵-۱۸۴.
<https://doi.org/10.22034/ecoj.2021.43940.2808>
 سلیمانی، محمد، کیانی، مهدی و عابدی، ایمان. (۱۳۹۸). بررسی آثار فقر ذهنی بر تلقی انسان از منافع و هزینه‌های باروری (رویکرد درون دینی). *پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده*، ۷(۱۶)، ۴۹-۶۹.
 SID. <https://sid.ir/paper/400495/fa>
 سلیمانی، محمد، کیانی، مهدی و عابدی، ایمان. (۱۳۹۸). بررسی اثرات بالقوه دینداری بر فقر ذهنی در ایران. *اقتصاد اسلامی*، ۱۹(۷۳)، ۱۵۵-۱۸۱.
<https://noormags.ir/view/en/articlepage/1459675>

References

- Achdut, N., Refaeli, T. & Schwartz Tayri, T.M. (2021). Subjective poverty, material deprivation indices and psychological distress among young adults: The mediating role of social capital and usage of online social networks. *Social Indicators Research*, 158(3), 863-887.
<https://doi.org/10.1007/s11205-021-02729-0>
 Alem, Y., Köhlin, G. & Stage, J. (2014). The persistence of subjective poverty in urban Ethiopia. *World Development*, 56, 51-61.
<https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.10.017>
 Babjáková, J., Issmailová, S. & Babinčák, J. (2021). Perceived causes of poverty in the context of objective poverty, subjective poverty and selected sociodemographic variables. *Človek a spoločnosť/Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*, 1(24), 1-17.
<https://doi.org/10.31577/cas.2021.01.581>
 Baldini, M., Peragine, V. & Silvestri, L. (2018). Quality of government and subjective poverty in Europe. *CESifo Economic Studies*, 64(3), 371-395. <https://doi.org/10.1093/cesifo/ix023>
 Bray, R., de Laat, M., Godinot, X., Ugarte, A. & Walker, R. (2020). Realising poverty in all its dimensions: A six-country participatory study. *World Development*, 134, 105025.
<https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105025>

- Buttler, F. (2013). What determines subjective poverty. An Evaluation of the Link between Relative Income Poverty Measures and Subjective Economic Stress within the EU, Horizontal Europeanization, Oldenburg: DFG Research Unit. [https:// www. horizontal-europeanization. eu/downloads/preprints/PP_HoEu_2013-01_buttler_subjective_poverty_0. pdf](https://www.horizontal-europeanization.eu/downloads/preprints/PP_HoEu_2013-01_buttler_subjective_poverty_0.pdf).
- Chan, S.M. & Wong, H. (2020). Impact of income, deprivation and social exclusion on subjective poverty: A structural equation model of multidimensional poverty in Hong Kong. *Social Indicators Research*, 152(3), 971-990. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02476-8>
- Chang, Q., Peng, C., Guo, Y., Cai, Z. & Yip, P.S. (2020). Mechanisms connecting objective and subjective poverty to mental health: Serial mediation roles of negative life events and social support. *Social Science & Medicine*, 265, 113308. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113308>
- Chen, K.M. (2020). Subjective poverty, deprivation, and the subjective well-being of children and young people: A multilevel growth curve analysis in Taiwan. *Children and Youth Services Review*, 114, 105045. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105045>
- Dartanto, T. & Otsubo, S. (2013). Measurements and determinants of multifaceted poverty: Absolute, relative, and subjective poverty in Indonesia. *JICA Research Institute*, 54, Working Paper. https://www.jica.go.jp/jica-ri/publication/workingpaper/wp_54.html?utm_source=chatgpt.com
- Diallo, M.A. (2022). Subjective poverty and migration intention abroad: The case of Senegal. *African Development Review*, 34(3), 410-424. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12658>
- Duvoux, N. & Papuchon, A. (2019). Subjective poverty as perceived lasting social insecurity: lessons from a French survey on poverty, inequality and the welfare state (2015-2018). <https://doi.org/10.2139/ssrn.3465214>
- García-Carro, B., & Sánchez-Sellero, M. C. (2019). Measurement and spatial localisation of subjective poverty in Spain. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 165, 83-100. doi:10.5477/cis/reis.165.83
- Gross-Manos, D. & Massarwi, A.A. (2022). Material deprivation and subjective poverty association with subjective well-being reported by children: Religiosity as a protective factor. *American Journal of Orthopsychiatry*, 92(5), 622. <https://doi.org/10.1037/ort0000631>
- Habibi, A., Jahantigh, F.F. & Sarafrazi, A. (2015). Fuzzy Delphi technique for forecasting and screening items. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, 5(2), 130–143. <https://doi.org/10.5958/2249-7307.2015.00036.5>
- Habibi, S., Hajimoladarvish, N. & Raghfar, H. (2021). The effect of mental poverty on labor performance. *Quarterly Journal of Applied Theories of Economics*, 8(1), 165-184. [In Persian]

- <https://doi.org/10.22034/ecoj.2021.43940.2808>
- Herrera, J., Razafindrakoto, M. & Roubaud, F. (2006). The determinants of subjective poverty: A comparative analysis in Madagascar and Peru. DIAL (Développement, Institutions & Analyses de Long terme). No DT/2006/01, Paris France. https://dial.ird.fr/wp-content/uploads/2021/12/2006-01_english.pdf?utm_source=chatgpt.com
- Homonchuk, O. (2024). Ukraine's poor majority: Exploring the driving factors of subjective poverty. *International Journal of Social Welfare*, 33(2), 341-354. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12577>
- Lee, K. & Zhang, L. (2022). Cumulative effects of poverty on children's social-emotional development: Absolute poverty and relative poverty. *Community Mental Health Journal*, 58(5), 930-943. <https://doi.org/10.1007/s10597-021-00901-x>
- Li, Y., Chen, T., Li, Q. & Jiang, L. (2023). The impact of subjective poverty on the mental health of the elderly in China: the mediating role of social capital. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(17), 6672. <https://doi.org/10.3390/ijerph20176672>
- Łuczak, A. & Kalinowski, S. (2022). A multidimensional comparative analysis of poverty statuses in European Union countries. *International Journal of Economic Sciences*, 11(1), 146-160. <https://doi.org/10.20472/IES.2022.11.1.010>
- Mahmood, T., Yu, X. & Klasen, S. (2019). Do the poor really feel poor? Comparing objective poverty with subjective poverty in Pakistan. *Social Indicators Research*, 142, 543-580. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-1921-4>
- Marks, G.N. (2007). Income poverty, subjective poverty and financial stress. *Australian Government Social Policy Research Paper*, 29. <https://ssrn.com/abstract=1728587>
- Nandori, E.S. (2024). Objective and subjective poverty. In *Encyclopedia of quality of life and well-being research* (pp. 4771-4775). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_3779
- Posel, D. & Rogan, M. (2014). Measured as poor versus feeling poor. <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2014/854-4>
- Samiyeva, G.T. (2022). Concepts of poverty, inequality and social exclusion. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 4(3), 122-126. <https://doi.org/10.31149/ijefsd.v4i3.2877>
- Sen, A. (2014). Development as freedom (1999). The globalization and development reader: Perspectives on development and global change, 525.
- Simon, H.A. (1957). Models of man: social and rational; mathematical essays on rational human behavior in society setting. Wiley.
- Siposné Nándori, E. (2011). Subjective poverty and its relation to objective poverty concepts in Hungary. *Social indicators research*, 102(3), 537-556. <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9743-z>

- Soleimani, M., Kiani, M. & Abedi, I. (2019). An investigation into the effects of mental poverty on a human's perception of benefits and costs of pregnancy (with an intra-religious approach). *Islamic Research Journal on Women and Family*, 7(16), 49-69. [In Persian]
SID. <https://sid.ir/paper/400495/fa>
- Soleimani, M., Kiani, M. & Abedi, I. (2019). Investigating the potential effects of religiosity on mental poverty in Iran. *Islamic Economics*, 19(73), 155-181. <https://noormags.ir/view/en/articlepage/1459675>. [In Persian]
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In *The social psychology of intergroup relations*. Edited by Austin WG, Worchel S, Brooks/Cole; 33-47.
- Tang, K., Li, Z. & He, C. (2023). Spatial distribution pattern and influencing factors of relative poverty in rural China. *Innovation and Green Development*, 2(1), 100030.
<https://doi.org/10.1016/j.iged.2022.100030>
- Wang, H., Zhao, Q., Bai, Y., Zhang, L. & Yu, X. (2020). Poverty and subjective poverty in rural China. *Social Indicators Research*, 150, 219-242. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02303-0>
- Zulkifli, F. & Abidin, R.Z. (2023). The multi-dimensional nature of poverty: a review of contemporary research. *International Journal of Academic Reserach in Economics and Management Sciences*, 12(2).
<https://doi.org/10.6007/IJAREMS/v12-i2/17260>

استناد به این مقاله: آذین، علی، عربی، سیدهادی و ملکی، محمدحسن. (۱۴۰۴). شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر فقر ذهنی در ایران. *پژوهش‌های اقتصادی ایران*، ۳۰ (۱۰۳)، ۱۷۸-۲۱۶.

Iranian Journal of Economic Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.